

Over de Walserweg

“Co va’gl?”, vraagt de chauffeur van de Postbus in het Rumantsch. Dit zangerige mengelmoesje van Latijnse talen spreken de bewoners in delen van het kanton Graubünden. Met de bus rijden we van Thusis naar boven om vanuit Obermatten drie etappes van de 300 kilometer lange Walserweg te gaan lopen. We hopen nakomelingen van de Walser te ontmoeten, die in de dertiende eeuw vanuit Oberwallis met muilezels hiernaartoe trokken.

TEKST & FOTO'S KARIN ANEMA

Obermatten, een opvallend dorp met donkerbruine houten huizen, ligt op een plateau aan een doodlopende weg. Ooit woonden hier zo'n driehonderd Walser, tegenwoordig vrijwel niemand. Maar door het geluid van hout dat wordt gekloofd, traceren we Hans Peter, een gepensioneerde boer in een stofjas. Op hem en zijn vrouw en de waardin van Gasthaus Post als vaste bewoners na, gebruiken nazaten van de Walser de woningen alleen nog als vakantiehuis. Hans Peter woont in een Walserhuis, edelweiss groeit voor zijn

deur en hij heeft een moestuintje. In 1946 is driekwart van de huizen in Obermatten afgebrand, vertelt hij. Houthakkers hadden een smeulend vuur achtergelaten, het was een tijd waarin de huizen open vuurplaatsen hadden zonder schoorstenen. De bewoners hadden alleen wat dooiwater om te proberen het vuur te blussen. Niemand uit een ander bergdorp kon de brand zien, zo verscholen en afgelegen ligt het dorp. Pas nadat de bewoners een vuursignaal hadden afgeschoten, kwamen mensen van de andere kant van de berg hen te hulp.

↑ Onverwoestbare, verweerde houten huizen van Obermatten.

→ Foto van boeren een halve eeuw geleden in Obermatten.

→ Sgraffito in Andeer: veel muren zijn versierd met deze frescotechniek.

↓ De Postbus is een vaste bezoeker van Obermatten.

Terwijl we met Hans Peter door zijn dorp lopen, wijst hij op de schoorstenen en brandblussers die ná de brand zijn gekomen en op het handvol eeuwenoude gebouwen, zoals het houten kerkje, dat bij de brand gespaard bleef. De architectuur, dát is waar de Walser trots op zijn. Het zijn stenen fundamenteën waarop met dikke balken van lariks en spar verdiepingen zijn gebouwd. Het hout is niet geïmpregneerd, maar is donker verweerd door de zon, onverwoestbaar en wordt eindeloos gerecycled. Gezien de beperkingen van de toenmalige techniek zijn de ramen klein.

Walserkinderen werden op school om hun dialect, een soort oer-Germaans, uitgelachen. Gevolg: ze weigerden het nog te spreken en pasten zich aan de taal van de plaatselijke dalbewoners – het Rumantsch – aan. Hans Peter neemt ons mee naar een zaaltje waar zwart-witfoto's liggen van een oude expositie. Het gezamenlijke hooien, de was en de karren zijn uit vervlogen tijden. Romantisch was het niet, zegt hij. Het was een hard leven, met vetes tussen families over erfenissen en beweidinggronden. Pas zo'n vijftig jaar geleden is er belangstelling van buitenaf gekomen voor de Walser cultuur, die zich vooral in hun architectuur weerspiegelt en nog recenter in het bescheiden toerisme.

Terug bij zijn huis wijst hij een koolsoort in zijn moestuin aan. "Daar maakt mijn vrouw een typisch Walser gerecht van: *Chrutkapuunä*, oftewel *Capuns* in het Duits, een fantasievolle mix van meel, eieren, kool, en kaas. Vroeger was het een maaltijd voor de armen, nu is het bekend als lekkernij. Walser gastronomie is zwaar eten", zegt hij.

Cultuurgeschiedenis

We nemen afscheid en beginnen over een bospad aan etappe zeven van de Walserweg van Obermatten naar Andeer. Diep beneden ligt de Hinterrhein die tot aan het daleinde doorgaat. Op weides staan Walser stallen die nu vakantiewoningen zijn. Het voelt bijzonder om in hun voetsporen te lopen, ook al is het zeven-, achthonderd jaar geleden dat zij vanuit Oberwallis hier neerstreken. Over de redenen van deze volksverhuizing doen verschillende hypothesen de ronde. Meest plausibel is dat de landloze Walser door honger gedreven op zoek zijn gegaan naar nieuwe gronden. Aangekomen in Graubünden kregen ze van de feodale landheren de hogere bergweiden toegewezen die niemand wilde hebben, want het was er te koud, te winderig, te steil, altijd winter, en het lag vol stenen. Het stond de Walser vrij om deze grondstukken te gebruiken. Bovendien hoefden ze minder belasting te betalen dan de mensen uit de dalen. Vervolgens ontgonnen de Walser de grond en bouwden stallen en woningen. Als kolonisten leefden ze zelfvoorzienend en geïsoleerd van de mensen in de valleien. Over een lange, wat saaie, halfverharde weg dalen we af naar de Schamservallei. We lopen door Zillis, een klein dorp, maar wereldberoemd door de hondervijftig houten, beschilderde plafondpanelen in de St. Martinskerk die in de twaalfde eeuw geschilderd zijn. We duwen de kerkdeur open. Op de banken liggen mensen op hun rug naar het plafond te staren. Aan de randen zijn hybride figuren, half mens, half dier, geschilderd, in het midden Bijbelse taferelen. Dit kerkelijke juweel heeft alles te maken met de handelsroute Viamala. Vanuit Italië trokken ambachtslieden, koningen en handelaren over de Splügenpas en de San Bernardinopas naar Chur en vice versa. Zillis lag op een cruciaal punt op de route en kreeg veel geld uit de omliggende gemeenten en uit Chur. De omgeving trok kunstenaars aan: de Nederlandse schilder Jan Hackaert schilderde in de zeventiende eeuw de nabijgelegen Viamala-kloof, Goethe tekende er, Nietzsche schreef er. We lopen het laatste stuk van de etappe en belanden in Andeer. Dit dorp is bekend om de façades in sgraffito, een techniek die vele eeuwen terugvoert in de historie. In de zestiende eeuw reisden ambachtslieden door Graubünden om de muren van huizen te bepleisteren en te versieren met deze frescotechniek. Zoals het huis Padrun in het centrum.

Magisch woud

Op etappe acht van Andeer naar Innerferrera komen we langs een open mijn, waar het groene, miljoenen jaren oude Andeer-graniet wordt gewonnen. Nu we dit graniet hebben gezien, zien we het ineens overal langs het pad dat almaar op en neer door het bos loopt tot we bij de Rofflaschlucht komen. Daar wandelen we over een uitgehakte galerij tot we onder een waterval eindigen, een Niagarawaterval op Madurodamformaat.

In het aanpalende *Gasthaus* ontmoeten we waardin Lanica, zes generaties na Christian Pitschen Melchior, dé man achter het toerisme in deze kloof. Bij een kop koffie vertelt ze dat Christian, een kleine boer, bijverdiende door hier een café te runnen voor handelaren en dagloners, die met hun muilezels zout, rijst, textiel en wijn over de Viamala transporteerden. Vanuit Genève en Venetië naar Augsburg en Nürnberg. Dit was de enige plek op de spannende route waar ze achterover konden zakken voor een slok wijn, bier of schnaps. Maar toen in 1882 de Gotthardtunnel werd geopend, ging iedereen door de tunnel en kwam er niemand meer in het café.

Door armoede gedreven trok Christian in 1890, net als honderden andere streekbewoners, naar Amerika. Als sjouwer zag hij de Niagara Falls en beseftte dat je met het maken van een doorgang onder een waterval flink geld kon verdienen. Spoorslags keerde hij met zijn gezin terug naar zijn geboorteplek, de Rofflaschlucht, om zijn droom te verwezenlijken. Met dynamiet, pikhouwelen en veel mankracht, bouwde hij gedurende vele jaren aan een galerij en een tunnel. Die is gek, zeiden de mensen. Maar al snel stroomde het verbaasde publiek toe.

Christian was van oorsprong een Italiaan. Maar Lanica, aangetrouwd familielid, is een trotse Walserin. Als zij thuis Walser spreekt — zoals *Brútsje* (een broodje, besmeerd met boter en jam) of *Schnutjfaalet* (zakdoek) — zeggen haar kinderen: “*Mamáaa, kein Walsersdeutsch, aber richtig Deutsch.*” Zij komt uit het Safiental, over de berg, en is trots op de Walser houten huizen. “Beneden in het dal heerst de romaanse cultuur, boven op de berg de Walser cultuur. Van oudsher willen we vrijheid, we passen niet in sjablonen.” “Ze zijn koppig en eigenzinnig”, voegt haar (Rumantsch sprekende) man eraan toe. Onverstoorbaar zegt Lanica: “Pas als niemand meer Walser spreekt, is de Walser identiteit verloren. Willen jullie nog een *Kaffeeli*?”

Tijd om het bospad te vervolgen, dat langs het hard stromende water van de Ragn da Ferrera loopt. Groene granieten en witte kwartsrotsen liggen in het azuurblauwe water. Iets verder, bij Clos, lopen we steil op en neer door een bos met enorme, zwaarbemoste rotsblokken. Dit ‘Magic Wood’ is een boulderparadijs. Vandaag veel natuur — kloven, watervallen, rivieren en bemoste bossen — maar geen Walser architectuur, zoals in Obermutten. De huizen in de dorpen zijn Romaans. Maar bij Lanica hebben we tenminste het Walserdeutsch kunnen horen. Als we in de namiddag in Innerferrera aankomen, horen we alleen het gebeier van de kerkklokken en het geronk van een bus.

Van boven en van beneden

Tijdens etappe negen, van Innerferrera naar Juf, schampen we langs de Italiaanse grens. Het pad is weer heel anders dan gisteren, we hebben meer vergezichten en er zijn meer weiden. Zouden we vandaag nog iets van de

Walser architectuur zien, zoals in Obermutten? In Crot lopen we Maria tegen het lijf, die dezelfde kant op moet als wij. In het dorp wijst zij het huis van haar broer aan, waar in de gevel een gleuf zit: de *Seelenbalk*. Zij herinnert zich dat zij en de familie waakten bij haar grootmoeder, die in de woonkamer van het Walser huis opgebaard lag, tot ze de *Seelenbalk* openschoven, waar oma’s ziel doorheen kon vliegen, de vrijheid tegemoet. Een typisch element in de Walser architectuur, net als de dikke muren van zwarte balken en de daken van platte gneisstenen. Maria zelf is half Walser: haar moeder is Walserin, haar vader kwam als gastarbeider voor daglonerswerk uit Sardinië hiernaartoe. Degenen, zegt ze, die afgezonderd van de wereld boven wonen, zijn Walser, terwijl de dalmenzen zeggen: *Wir sind Schamser*. “Maar tegenwoordig is niemand meer honderd procent Walser, de meesten zijn een mix. Al kun je de Walser achtergrond aan de achternamen aflezen. Per dal hebben de Walser typerende achternamen, zoals Soldat, Safir, Pugli, Hunger, Buchli.” Via een langzaam stijgend pad komen we aan in Cresta. Stapels tegels van schapenpoep liggen voor de huizen. Hier boven de boomgrens, op 1960 meter hoogte, zoeken

→ De Walsersweg tussen Roffla en Juf.

↓ De *Seelenbalk* (opening boven de ramen) voor de ziel van de overledenen.

↘ “*Guattagg*”, zegt een vrouw in Cresta.

de bewoners alternatieve brandstof. Zoals schapenkeutels. Maria groet een oude vrouw die uit het raam hangt. “Guattagg”, zegt Maria in goed Walsersdeutsch. En even later: “Uff Widerluagä, tot ziens!” De oude vrouw is een van haar informanten voor het woordenboek dat Maria aan het samenstellen is. Woorden, legendes en gezegdes – ook haar eigen moeder is een goede bron. Meestal antwoordt die afwerend: dat weet ze niet meer. Of: wat zou het? Want de belangstelling voor de Walser cultuur en het navenante bewustzijn bij de Walser is relatief recent. Tot de jaren zestig was deze streek grotendeels afgesneden van de buitenwereld. Over het onverharde pad tus-

sen Roffla en Juf reed sinds de jaren 1970 alleen de postkoets. Als het slecht weer was, was er helemaal geen vervoer. Maria’s moeder deed in die tijd de was met as van schapenmest en met verpulverde witte kwartssteen. Daarna spoelde ze de was uit in de openbare bron in het dorp. Schoolgaande kinderen gingen bij familie in de kost of moesten dagelijks urenlang lopen. Ondanks de herwaardering van de Walser cultuur, reageren Zwitsers nogal eens onverschillig. “Waarom is dat bergvolk bijzonder? Die Walser, die redden zich wel. Die boeren willen geen vernieuwing. Die denken alleen maar op korte termijn.” De Walser, aldus Maria, zijn graag op zichzelf. Ze wijst op de verspreid gelegen stallen op de berghellingen. Bijna alle staan leeg of worden alleen nog gebruikt om troep of afval op te slaan. “De Walsergemeenschap is nu met hulp van sponsors de stallen aan het redden.” Als de bus voorbijkomt, houdt ze hem aan om terug naar haar moeder te gaan. Wij lopen door naar Juf. Er volgt een weids stuk met in de diepte de Averser Rhein. Gestaa stijgen we over een smal paadje. De bossen liggen achter ons, de bergweiden naast en voor ons. Onderweg kleurt de vegetatie al een beetje in herfsttinten. Dan komen we aan in Juf, dat op 2126 meter hoogte ligt en het hoogstgelegen, permanent bewoonde dorp van Europa is. Ooit woonden de Walser alleen in de zomer hier, en bivakkeerden in de winter in het lagergelegen Juppa. Maar nu de verharde weg tot aan Juf is doorgetrokken zijn er enkele tientallen die hier het hele jaar door wonen. We strijken neer voor een kop koffie, pakken de kaart en zien nóg duidelijker hoe de Walser in de dertiende eeuw moeten hebben gelopen: in dit dal was Juf de eerste vestigingsplaats, vervolgens kwam Cresta, toen Crot. Stap voor stap, 300 kilometer lang, streek er een nieuwe bevolkingsgroep in Graubünden neer. De drie etappes die wij hebben gelopen rieken naar méér. ■

BERGWIJZER

BESTE PERIODE

Medio juni – oktober (gelopen etappes).

VERVOER

- SWISS International Air Lines vliegt dagelijks naar Zürich en retour (www.swiss.com).
- www.nsinternational.nl, www.b-europe.com
- www.postauto.ch/graubuenden
- Swiss Travel System – Voordeelpassen voor het ov (www.MySwitzerland.com/rail).

GELOPEN TRAJECT

Etappebeschrijvingen van de Walsersweg met interactieve kaartjes en overnachtingsplaatsen (met links) vind je op www.walsersweg.ch. Wij liepen:

- Etappe 7 Obermatten – Andeer: ↑ 290 m, ↓ 1170 m, 13,5 km, 4½ uur.
- Etappe 8 Andeer – Innerferrera: ↑ 780 m, ↓ 290 m, 13,5 km, 4½ uur.
- Etappe 9 Innerferrera – Juf: ↑ 1140 m, ↓ 500 m, 18,5 km, 6 uur.

De etappes zijn gemaakt door de Walsersvereinigung Graubünden (www.walsersverein-gr.ch) samen met de bevolking. De dorpen Obermatten en Matten zijn typisch voor hun Walser architectuur.

Tip: Je kunt op diverse plekken de Postbus nemen om trajecten in te korten, of om bijvoorbeeld saaiere stukken over te slaan, waardoor je twee etappes op één dag zou kunnen combineren.

ONZE TIPS

- www.rofflaschlucht.ch in Andeer.
- www.viamala.ch/de/touren/rundweg-viamala-sued
- Zillis: St. Martinskerk. Bezoek eerst de expositieruimte aan de hoofdstraat en daarna de kerk.

KAARTEN

Landeskarte der Schweiz 1235 Andeer, 1255 Splügenpass, 1256 Bivio, 1:25:000

LEESTIPS

- *Walsersweg Graubünden – in 23 Etappen vom Hinterrhein in den Rätikon*, Irene Schuler, Rotpunkt Verlag, ISBN 9783858698995. Met routekaartjes, adressen, achtergrondinformatie.
- *Das Hochtal Avers, Graubünden – Die höchstgelegene Gemeinde Europas*, Johann Rudolf Stoffel, Walsersvereinigung Graubünden, ISBN 9783909210077. Cultuur en geschiedkundige achtergronden.

MEER WETEN?

- www.walsersweg.ch
- www.graubuenden.ch – Toeristische informatie over Graubünden.
- www.MySwitzerland.com – Informatie over (toeristisch) Zwitserland en boekingen, ook telefonisch: 00800-10020030

↓ Juf (2126 meter) is het hoogstgelegen permanent bewoonde dorp van Europa.

